

УДК 37.017 (477)

Сіданіч Ірина Леонідівна,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління навчальними закладами та педагогіки вищої школи Інституту менеджменту і психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ*

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ШКОЛИ

Стаття присвячена аналізу сучасних наукових досліджень в історії педагогіки і вітчизняної школи, опису педагогічних технологій духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі початку XXI ст., технологій комуністичного виховання радянського періоду, соціально-виховні технології XX ст. Характеризується вітчизняна педагогіка і школа у контексті цивілізаційної виховної стратегії.

Виховання розуміється у широкому значенні поняття, коли в його систему входять і освітні структури, і різні типи виховання – родинне, шкільне, духовно-моральне, суспільне як суто виховні технології. Виховання особистості як процес формування у неї соціально значущих рис шляхом спадкового засвоєння минулого досвіду для наступного активного та свідомого виконання певних суспільних функцій у різноманітних сферах діяльності, а також нових знань і умінь для самостійної орієнтації в житті, безпосередньо пов'язане з культурою цивілізації.

Ключові слова: педагогічні технології духовно-морального і комуністичного виховання дітей, соціально-виховні технології, цивілізаційна виховна стратегія.

Сіданіч И. Л. Педагогические технологии духовно-нравственного воспитания детей в истории отечественной педагогики и школы

Статья посвящена анализу современных научных исследований в истории педагогики и отечественной школы, описания педагогических технологий духовно-нравственного воспитания детей в отечественной школе начала XXI века, технологии коммунистического воспитания советского периода, социально-воспитательные технологии XX в. Характеризуется отечественная педагогика и школа в контексте цивилизационной воспитательной стратегии.

Воспитание понимается в широком смысле понятия, когда в его систему входят и образовательные структуры, и различные типы воспитания – семейное, школьное, духовно-нравственное, общественное как чисто педагогические технологии. Воспитание личности как процесс формирования у нее социально значимых черт путем наследственного усвоения прошлого опыта для последующего активного и сознательного выполнения определенных общественных функций в различных сферах деятельности, а также новых знаний и умений для самостоятельной ориентации в жизни, непосредственно связано с культурой цивилизаций.

Ключевые слова: педагогические технологии духовно-нравственного и коммунистического воспитания детей, социально-воспитательные технологии, цивилизационная воспитательная стратегия.

Sidanich I. L. Educational Technology of Spiritual and Moral Education of Children in the History of National Education and School

The article analyzes the current research in the history of education and the national school, describing pedagogical techniques of spiritual and moral education of children at the national school at the beginning of twenty-first century, communist education technology of the Soviet period, social and educational technology of the twentieth century. National education and the school in the context of civilizational educational strategy are characterized.

Education is understood in a broad sense the concept when this system includes educational structures, and various types of education – family, school, spiritual, moral, social as purely educational technology. Individual education as the formation of his or her socially important traits inherited through the assimilation of past experience to the next active and conscious fulfillment of certain public functions in a variety of fields, as well as new knowledge and skills for self-orientation in life is directly related to the culture of civilizations.

Key words: educational technology of spiritual and communist upbringing, social and educational technology, civilization educational strategy.

Постановка проблеми. Досягнення мети духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі залежить від вибору педагогічних технологій, уміння ефективно їх застосовувати, компетентно реагувати на новітні цивілізаційні виклики сучасній вітчизняній школі. Стає очевидним, що від особистості дитини, її внутрішніх ресурсів, у першу чергу її духовних цінностей і моральних настановлень, від нового мислення залежить майбутнє людства, його виживання. Це підвищує відповідальність технологій виховання за характер суспільного впливу на особистість, за формування гуманістичних ідеалів, за використання наукового потенціалу людства в інтересах соціального і морального прогресу.

Усвідомлення цієї істини пояснює зростаючий інтерес до виховання як загальнолюдської проблеми. Філософи, педагоги, психологи та інші фахівці різних напрямів сперечаються про нові шляхи впливу

на свідомість і поведінку людини. У цьому дискурсі процес виховання розглядається як ключовий механізм перелому катастрофічно зростаючих негативних тенденцій у духовній сфері. Вихованню та виховним технологіям відводять історичну роль у рятівній інтеграції та гармонізації знання і віри, в упередженні незворотних деформацій в менталітеті як локальних спільнот, так і цивілізації в цілому, у відродженні та безперервному збагаченні вищих моральних ідеалів та життєвих пріоритетів [9].

У будь-якій галузі технологія є діяльністю, яка максимально відображає об'єктивні закони предметної сфери і тому забезпечує найбільшу відповідність результату діяльності поставленим цілям. Педагогічна технологія має містити відповіді на запитання: як навчати, як виховувати, як розвивати.

Розвиток педагогічних технологій у світовому освітньому просторі умовно поділяють на три етапи, кожен із яких має певні тенденції в домінуванні і встановленні тісних зв'язків педагогічної технології з різними науками: 1) 20–60-ті роки ХХ ст.: підвищення якості викладання шляхом покращення інформаційного рівня навчання за використання засобів масової комунікації (інформатика як основа технологізації процесу навчання); 2) 60–70-ті роки ХХ ст.: перенесення акценту на програмоване навчання, яке вимагало суворого врахування вікових та індивідуальних відмінностей учнів (загальна та вікова психологія, фізіологія як передумова якості методики навчання і критерій успіху розвитку особистості загалом); 3) 70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.: розширення сфери педагогічної технології, яка претендує на провідну роль у плануванні, організації навчально-виховного процесу, розробленні методів і навчальних засобів (школознавство та сучасний менеджмент освіти як передумова якісного забезпечення організації навчання і виховання дітей) [14].

Аналіз досліджень і публікацій. Стан наукової розробки тематики педагогічних технологій у духовно-моральному вихованні дітей у вітчизняній школі не відповідає практичним потребам сучасної освіти. Науковці і педагоги-практики досліджують теоретичні питання педагогічної технології та способи її впровадження в практику. Створення нової технології, як правило, зумовлене незадоволенням результатами навчання і виховання, а також неефективністю педагогічної діяльності як розвивального чинника. Розробленню нової технології передують нові потреби (цілі) суспільства, наукові відкриття або результати наукових досліджень.

Г. Селевко виокремлює чотири позиції в науковому розумінні та використанні терміна «педагогічна технологія»: 1) педагогічна технологія як засіб (В. Бухвалов, В. Паламарчук, Б. Лихачов, С. Смирнов, Н. Крилова, М. Мейер): частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектування педагогічних процесів і є організаційно-методичним інструментарієм; 2) педагогічна технологія як спосіб (В. Беспалько, М. Чошанов, В. Сластьонін, А. Кушнір, Б. Скіннер, С. Ібсон та ін.): опис процесу, своєрідний алгоритм досягнення навчально-розвивальної мети; 3) педагогічна технологія як науковий напрям (І. Підкасистий, В. Гузєєв, М. Єраут, Р. Куфман, С. Ведемейер): здійснення найбільш раціонального способу навчання через науково-практичне експериментування, діагностування, спостереження, яке відображене в методичних рекомендаціях, програмах, технологіях; 4) педагогічна технологія як багатовимірне поняття, у т. ч. система (В. Боголюбов, М. Кларин, В. Давидов, Є. Коротаєва, П. Мітчел, Р. Томас): загальнопедагогічна (загальнодидактична, загальновиховна) технологія, що характеризує цілісний освітній процес у певному регіоні, навчальному закладі й охоплює сукупність цілей, змісту, засобів і методів навчання, алгоритм діяльності суб'єктів та об'єктів процесу [14].

Метою цієї статті є аналіз сучасних наукових досліджень в історії педагогіки і вітчизняної школи, творче осмислення історичного, культурного та соціального досвіду впровадження педагогічних технологій, який збагачує сучасну педагогіку та соціально-виховну практику новими фактами й теоретичними положеннями (технології комуністичного виховання радянського періоду, соціально-виховні технології ХХ ст.), сприяє прогнозуванню її майбутнього розвитку в навчально-виховному процесі (педагогічні технології духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі початку ХХІ ст.).

Виклад основного матеріалу. Підходи сучасних дослідників до визначення поняття «педагогічна технологія» різняться. Його тлумачать як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, тобто як організаційно-методичний інструментарій (Б. Лихачов, І. Підласий); як опис системи дій учителя та учнів, від яких не слід відхилитися (І. Волков, П. Москаленко); як проект певної педагогічної системи, що реалізується вчителем (В. Беспалько).

Загалом технологія як феномен є важливою складовою історії розвитку людства, формою вираження інтелекту, сфокусованою на розв'язанні важливих проблем буття, синтезом розуму і здібностей людини. З визнанням педагогічної технології важливим чинником навчально-виховного процесу в школі не припинялися спроби з'ясування її сутності та особливостей. З одного боку, це спричинено поглибленням наукового і практичного інтересу до педагогічних технологій як засобу підвищення ефективності навчально-виховного процесу, з іншого – розвитком конкретних педагогічних технологій, у процесі якого розкривалися нові їх універсальні сутнісні дані.

Російський учений Б. Ліхачов розглядає педагогічну технологію як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу [9].

Українська дослідниця І. Прокоп вважає, що однією з тенденцій сучасного навчально-виховного процесу є посилення його технологічності, розроблення і широке впровадження технологій виховання, кожна з яких призначена для забезпечення реалізації певних цілей виховання, розуміння їх як конкретного результату, на який вчитель має вивести учнів, є необхідною умовою побудови такого циклу виховання, який би забезпечив їх найефективніше досягнення [9].

В. Беспалько визначає педагогічну технологію як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці, як змістову техніку реалізації навчально-виховного процесу в школі [14].

Російський учений В. Сластьонін вбачає в ній закономірну педагогічну діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і володіє більш високим ступенем ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж за використання традиційних методик навчання [9].

Спільним в усіх визначеннях є спрямування педагогічної технології на підвищення ефективності навчально-виховного процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання і виховання. Лише така виховна технологія, що об'єднує позитивні риси традиційної педагогіки, не руйнуючи при цьому національні здобутки, зможе спрацювати в умовах, коли перед людьми у різних сферах діяльності все гостріше постають нові, невідомі попереднім поколінням практичні проблеми, розв'язати які не можна на локальному рівні.

За визначенням ЮНЕСКО, «педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхніх взаємодій, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти» [14].

У педагогічній науці і практиці використовують терміни «освітні технології», «педагогічні технології», «технології навчання», «технології виховання», «соціально-виховні технології», «технології управління» тощо. На думку сучасних українських педагогів Л. Буркової та Г. Селевка, поняття «освітня технологія» ширше, ніж «педагогічна технологія», бо освіта, крім педагогічних, охоплює ще й різноманітні соціальні, соціально-політичні, управлінські, культурологічні, психолого-педагогічні, медико-педагогічні, економічні та інші аспекти. Освітні технології передбачають загальну стратегію розвитку єдиного в межах країни освітнього простору (Т. Назарова), а педагогічні – відображають тактику реалізації освітніх технологій і будуються на знанні закономірностей функціонування системи «педагог – матеріальне середовище – учень». Приклади освітніх технологій – концепції освіти, освітні закони, освітні системи. Педагогічні технології, які є складовими освітніх, охоплюють технології навчання, виховання та управління.

На думку Г. Селевка, відмінність між методикою і технологією полягає передовсім у розставленні акцентів. Пріоритетне питання методики – «як», а технології – «як це зробити оптимально». У технології більше представлені компоненти мети, а також процесуальні компоненти, у методиці – змістова, якісна та варіативна частини. Технології навчання будь-якої дисципліни відрізняються від окремих методик вищим ступенем узагальнення, ширшим діапазоном застосування, чіткістю формулювання мети, її діагностичністю, глибшою теоретичною розробленістю, вищим рівнем системного проектування, регламентації, алгоритмізації [14].

В «Енциклопедії освітніх технологій» Г. Селевко визначає педагогічну (освітню) технологію як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудовану на науковій основі, запрограмовану в часі та просторі, що приводить до намічених результатів і розглядає педагогічну технологію як багатовимірне, системне поняття [9].

У монографії «Педагогічні технології у неперервній професійній освіті» (С. Сисоева, А. Алексюк, П. Воловик та ін.) педагогічна технологія витлумачена як раціональний спосіб досягнення свідомо визначеної освітньої (навчальної, виховної) мети; наука; педагогічна система; педагогічна діяльність; системно-діяльнісний підхід до освітнього (навчального) процесу; система знань; мистецтво педагога; модель; засіб оптимізації і модернізації освітнього процесу; процесуальний компонент (складова) освітнього (навчального) процесу; інтегративний підхід в освіті [14].

Сучасні українські педагоги І. Прокопенко і В. Євдокимов трактують педагогічну технологію як наукове і точне відтворення педагогічних дій, що гарантують успіх. Педагогічна технологія – це не механічний, заданий процес із незмінним наслідком, а організаційно-змістова структура, що визначає напрям взаємодії педагога та учнів за нескінченної багатоманітності підходів і відносин; не інструкції і рецепти, а принципи практичного втілення закономірностей формування особистості [14].

У навчально-методичному посібнику «Освітні технології» (за загальною редакцією О. Пехоти) педагогічну технологію визначено як систему раціональних способів досягнення поставленої мети, наукове організування навчально-виховного процесу, що визначає найбільш раціональні та ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей [14].

У навчальному посібнику «Педагогічні технології» (за загальною редакцією М. Чепіль, Н. Дудник) педагогічні технології визначено як галузь педагогіки, яка зосереджена на вивченні взаємодії учасників педагогічного процесу і розробленні інструментарію з метою її оптимізації. Педагогічна технологія функціонує як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання; як навчальна дисципліна; як система способів, принципів та регуляторів, які застосовують у навчанні; як процес навчання. Педагогічна технологія – змістова техніка реалізації системи всіх компонентів педагогічного процесу, спрямована на досягнення поставленої мети; закономірна педагогічна діяльність, яка реалізовує науково обґрунтований проект навчально-виховного процесу і має вищий рівень ефективності, ніж традиційні методики [14].

Попри велику кількість підходів спільними елементами визначень є системність, інтегративність, відповідність конкретній меті. Педагогічні технології належать до системи педагогічних наук. Їх об'єктом є взаємодія учасників педагогічного процесу, а предметом – прийоми, способи, методи, засоби, закономірності навчально-виховної взаємодії, зумовлені цілями, завданнями та змістом освіти і виховання. Метою цієї науки є пошук оптимальних шляхів якісних соціально-культурних, навчальних, розвивальних змін, які прогнозує педагог у розвитку особистості учня в процесі навчання та виховання [9].

Завдання педагогічних технологій спрямовані на розв'язання таких проблем: розроблення змісту освіти в різних типах навчальних закладів; пошук шляхів підвищення якості навчання, результативності виховання; підготовка особистісно орієнтованих навчально-виховних методик; популяризація освітніх інновацій у суспільстві; пошук оптимальних умов організування праці педагогів.

Дискусія з приводу того, чи існує в природі педагогічна технологія як певний інструмент виховання дітей, яким може оволодіти кожний педагог, триває дотепер. У ній окреслилося дві принципові позиції. Прибічники однієї переконані, що виховання і навчання є творчими процесами, інтуїтивним осягненням світу іншої людини і відповідним впливом на цей світ. Їх опоненти доводять, що педагогічний процес має інструментальний характер. Його мета полягає у вихованні особистості із заздалегідь заданими властивостями.

Представники «педагогіки творчості» (Ф. Гансберг, Е. Лінде, Г. Шаррельман) засуджували спроби впливати на неповторну особистість дитини за допомогою технології. Будучи переконаними, що до кожної особистості дитини необхідно добирати індивідуальні засоби виховання, вони не визнавали ідеї і можливості створення педагогічної технології, яка могла б стати ключем до душі дитини.

На відмові від педагогічної технології як інструменту впливу на дитину ґрунтуються традиції «вільного виховання», які започаткували і розвивали в Росії Л. Толстой, К. Вентцель, Л. Шлегер та інші. Вони заперечували можливість «технологізувати» педагогічний процес, пропагували ідею створення особливого дитячого світу, «пробудження душі дитини», прагнення зберегти в людині оригінальність і яскравість дитинства на підставі використовуваних технологій, зважаючи на творчу спрямованість особистості педагога, на створений ним клімат у процесі виховання дітей у школі.

В еволюції визначення «педагогічні технології» виокремлюють такі періоди. У Радянському Союзі педагогічні технології розглядали як засіб реалізації більшовицької ідеології, що надавало їм політичної заангажованості. Зміст навчальної інформації свідомо добирали з орієнтацією на виховання комуністичної свідомості і моралі, тобто педагогічні технології використовували як інструмент формування комуністичного світогляду і поведінки [14].

Із цією метою у 20-ті роки ХХ ст. було створено педологію (грец. *país, paidos* – дитина і *logos* – вчення) – комплексну науку про дитину. Саме в працях із педології (М. Басова, В. Бехтерева, С. Шацького та ін.) вперше на радянських теренах був застосований термін «педагогічна технологія». У той час набуло поширення поняття «педагогічна техніка» – сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку та ефективну організацію навчальних занять. Педологи стверджували, що, беручи участь у суспільно корисній праці, змінюючи навколишнє середовище відповідно до здобутих у школі знань, умінь і навичок, діти перетворюють свій ціннісно-емоційний світ, навчаються соціально значущих видів діяльності [14].

У 1930-ті рр. розпочалася технологічна революція в освітній системі США. Протягом наступних десятиліть зазнало змін тлумачення терміна «педагогічна технологія», що породило дискусію про його сутність, структуру і джерела розвитку.

У 1940-ві – середина 1950-х рр. з'явилися і впроваджувалися в навчальний процес технічні засоби запису та відтворення звуку, проекції зображень; виникло поняття «аудіовізуальні засоби»: магнітофони, програвачі, проектори, телевізори. Терміном «технологія навчання» позначали застосування досягнень інженерної думки в навчальному процесі.

У середині 1950-х – 1960-тих рр. виникло програмоване навчання, було розроблено аудіовізуальні засоби, призначені для навчальної мети індивідуального характеру: засоби зворотного зв'язку, електронні класи, навчальні машини, лінгафонні кабінети, тренажери тощо. На відміну від терміна «технологія навчання», тотожного поняттю «ТЗН (технічні засоби навчання)», поняття «технологія навчання та освіти» розуміли як опис педагогічного процесу з використанням у сукупності аудіовізуальних засобів та методів, що приводять до запланованого результату.

У 1970-ті рр. у системі освіти розпочалася модернізація навчального обладнання. Завдяки використанню основ інформатики, теорії телекомунікації, системного аналізу та нових досягнень було розширено базу педагогічних технологій. У той самий час розпочато підготовку професійних педагогів-технологів, масове використання таких технічних засобів навчання, як відеомагнітофон, карусельний кадрпроектор, електронна дошка та ін. Завдяки цьому відбувся перехід від вербального до аудіовізуального навчання. Педагогічну технологію тлумачили як вивчення, розроблення та застосування принципів оптимізації навчального процесу на основі новітніх досягнень науки і техніки.

На період 80-тих рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. припадає активне створення програмованих та інтерактивних засобів навчання, розвиток мережі комп'ютерних лабораторій та дисплейних класів. Основними ознаками педагогічної технології вчені визначили: а) концептуальність – чітке, послідовне педагогічне розроблення цілей навчання та виховання; б) діагностичне визначення цілей – теоретико-прогностичне вивчення умов, способів, засобів упровадження педагогічних інновацій, прогнозування результатів навчально-виховної діяльності; в) економічність (виражає якість навчального процесу) – структурування, впорядкування, ущільнення інформації, яку необхідно сприйняти та засвоїти; г) алгоритмізованість, проєктованість – поділ технології на етапи, ступені, повторюваність та ритмічність дій, що забезпечують дидактичний результат; г) коригованість – вироблення педагогічних умінь, які дають змогу вносити процесуальні зміни в технологію зі збереженням основних дидактичних цілей; д) візуалізація – комплексне застосування технічних, комп'ютерних засобів навчання та контролю.

У виховному процесі важче визначити діагностичну мету і результат сформованості моральної якості. У процесі духовно-морального виховання послуговуються існуючими методиками і суб'єктивними методами педагогічного контролю. Виховну технологію не можна ототожнювати з виховними методами. Якісно нові методи, що ґрунтуються на рефлексивно-вольових механізмах, механізмах співпереживання і позитивно-емоційного оцінювання та апелюють до самосвідомості, особистісного ставлення дитини до суспільних норм і цінностей, сучасний український психолог І. Бех кваліфікує як виховні технології особистісної орієнтації [9].

Прикладом гуманістичної концепції в українській освіті є сучасна виховна педагогічна технологія «Я у світі». До авторських виховних технологій особистісної орієнтації належать технологія саморозвитку М. Монтесорі, природовідповідне виховання гармонійності українського педагога-практика А. Кушнір, програма О. Винницької «Лицем до дитини».

Українські науковці (С. Гончаренко, А. Кушнір, О. Пехота, І. Підласий, Г. Селевко та ін.) розмежовують терміни «технологія» і «методика». Технологія відрізняється від методики відтворюваністю, стійкістю результатів, відсутністю безлічі «якщо»: «якщо талановитий учитель, талановиті діти, багата школа» (І. Підласий, А. Підласий). Відмінність полягає в тому, що педагогічні технології вдається тиражувати і переносити на вивчення різних навчальних дисциплін із гарантією високої якості виконання поставлених завдань [14].

Український дослідник І. Підласий розглядає сучасні педагогічні технології як загальну основу організованої в певний спосіб педагогічної діяльності та як найпоширеніші модифікації, що з'являються у використанні технологій у навчальних закладах різних типів. Відповідно до цього він виокремлює три базові технології, які принципово різняться за організацією навчально-виховного процесу: а) предметно орієнтована технологія. Чільне місце в ній посідає навчальний предмет. Основна мета навчання – засвоєння матеріалу. Контроль якості знань об'єктивний, ігнорує особистість учня і зводиться до діагностування засвоєння предмета. Того, хто не здатен опанувати предмет, відсіюють. Предметно орієнтована технологія гарантує високий рівень навченості. Досягнення запланованих цілей у визначені терміни і на заданому рівні – основні критерії навчання; б) особистісно орієнтована технологія. У центрі її уваги – учень, розвиток особистості якого становить основну мету. Показником навчання є не кількість та якість засвоєного, а прогрес особистості – розвиненість, розкріпачення власного Я, самопізнання, самовизначення, самостійність і незалежність думок тощо. Ця технологія не допускає примусу. Основний критерій навчання – задоволення запитів особистості, створення умов для самореалізації; в) партнерська технологія (технологія співпраці). Вона ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах і узгоджує задоволення потреб учня та основну мету навчання. Сутність педагогіки співробітництва полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні її права на вибір, власну гідність, повагу, права бути такою, якою вона є, а не якою її хоче бачити вчитель. Стосунки співпраці формуються там, де діти і дорослі об'єднані спільними поглядами і прагненнями [11].

Виховання у дусі колективізму, яке стало природним для вітчизняної системи виховання ще у до радянський період, сьогодні не здатне вирішити завдання, які поставлені перед ним сучасною епохою. Нами не виявлено інших джерел, у яких комуністичне виховання трактується як технологія, а також запропоновано її опис. Названа освітня технологія вважається суспільною метатехнологією (освітньо-виховною концепцією держави). Численні факти її реалізації зафіксовані в архівних, психолого-педа-

гогічних джерелах, навчальній літературі. Вона належить до тих виховних технологій, у яких гарантувався результат із високим ступенем надійності [10].

У цьому контексті вона потребує комплексного дослідження, позаяк уроки, винесені з неї, дадуть змогу поліпшити ефективність та результативність інших освітніх технологій. Особливостями технології комуністичного виховання є її наскрізний характер: вона домінувала у навчальному та виховному процесі загальноосвітньої школи. Зазвичай, на сучасному етапі висвітлюються негативні сторони педагогічної технології, яка сприяла поширенню консерватизму, зумовлювала стійкість навчальних закладів до демократичних перетворень. Її цільові орієнтації виявилися незмінними не тільки протягом 1950-х – 1980-х рр., а й нічим не відрізняються від характерних для 1930-х рр. Пріоритети виховання дітей у школі 1970-х рр. аналогічні до описаних А. Макаренком у 1930-х рр.

Технологія комуністичного виховання дітей радянського періоду є стабільною та незмінною, на неї не впливали нові технічні винаходи, або технічний прогрес використовувався для посилення ефективності комуністичного виховання. Упродовж 1960-х – 1980-х рр. ніяких зрушень у технології комуністичного виховання не відбулося. Виховання в СРСР здійснювалось у звичайному режимі: відданість ідеалам марксизму-ленінізму, насаджування войовничого атеїзму, доведення переваг радянського способу життя тощо. Такі факти переконливо свідчать про консерватизм технологій виховання та складність вирішення проблем, які у них закладені [4; 5; 6; 7].

Реалізація технології відбувалася у навчальному та виховному процесі. У навчальній діяльності вплив освітньо-виховної концепції держави позначився передусім на суспільних та педагогічних дисциплінах. Зміст, форми, методи, функції комуністичного виховання систематично характеризувалися у психолого-педагогічних джерелах, підручниках та посібниках.

У книзі О. Кондратюка «Педагогічне стимулювання в процесі формування поведінки учнів» (1963) визнається, що соціалістичний суспільний лад породив відповідну йому систему освіти і виховання. У Тезах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні» проголошено: «Соціалістична держава будує свою школу так, щоб вона служила народу, давала знання трудящим, сприяла розвитку всіх народних талантів» [8].

Автор книги охарактеризовує технологію комуністичного виховання дітей у вітчизняній школі: «Оскільки головним завданням у вихованні підростаючого покоління є підготовка його до життя, до суспільно корисної праці, то й провідним началом навчання і виховання в школі є тісний зв'язок навчання з працею, з практикою комуністичного будівництва. Поряд із школою в системі комуністичного виховання дітей велику роль відіграє сім'я, авторитет і особистий приклад батьків, старших у сім'ї, їх комуністична свідомість і поведінка є дійовим засобом впливу на особистість дитини, на формування її поглядів і переконань. Міцний зв'язок школи з життям, з практикою комуністичного будівництва, єдність впливу на учня школи і сім'ї, всього суспільного середовища забезпечує успішне комуністичне виховання учнів» [8, с. 8].

О. Кондратюк аналізує фактори, які зумовлюють формування комуністичної поведінки: «Формування комуністичної поведінки учнів – це багатосторонній процес активного впливу на їх свідомість з тих суспільних умов, у яких вони ростуть і розвиваються. Такими умовами є: радянський суспільно-економічний лад, марксистський комуністичний світогляд як панівний світогляд в соціалістичному суспільстві, радянська система навчання і комуністичного виховання підростаючого покоління, сім'я і те конкретне оточення, в якому живе й виховується кожна дитина. Соціалістичне середовище є визначальним у вихованні учнів, прищепленні їм рис комуністичної моралі» [8, с. 7].

У радянській психології і педагогіці давно утвердилося положення про провідну роль виховання у розвитку особистості дитини. Завдання вихователів полягає в тому, щоб через правильну організацію життя дитини забезпечити поступове формування в неї моральних понять і переконань, вироблення навичок і звичок комуністичної поведінки, моральних почуттів, позитивних рис характеру. Загальна формула – правильна організація життя дитини – має своє конкретне відображення в системі роботи радянських освітніх і виховних закладів для дітей дошкільного й шкільного віку і в радянському сімейному вихованні. Характер духовного життя учня – розуміння ним обов'язку перед сім'єю, дитячим колективом у школі, перед своєю країною, почуття патріотизму, любові до праці, бережливості, ставлення до навчання, наявність навичок культурної поведінки, розвиненість художніх смаків – залежить від виховання в певному суспільному середовищі. [8, с. 10].

Характерно, що постановка правлячої партії націлювала виховний процес у школі, передусім, не на набуття знань чи формування навичок майбутньої педагогічної праці, а саме на виховання комуністичних переконань, що може бути підтвердженням домінуючої ролі виховної технології комуністичного виховання.

Матеріали аналізу наукових праць досліджуваного періоду дозволяють стверджувати, що важливим завданням комуністичного виховання дітей у радянському суспільстві було формування в них науково-матеріалістичного світогляду. На переконання партійних ідеологів та керівництва ЦК КПРС, це

завдання не можна було вирішити без єдиної системи науково-атеїстичного виховання населення, яка була покликана зробити процес подолання релігії максимально ефективним. Значне місце в науково-атеїстичному вихованні молоді належало системі піонерсько-комсомольсько-політичного навчання. Варто відзначити, що з метою озброєння ювентят-піонерів-комсомольців знаннями основ наукового атеїзму, підготовки їх до ведення антирелігійної роботи, розширення науково-матеріалістичного світогляду юнаків і дівчат, за рекомендаціями обкомів комсомолу в комсомольських організаціях на місцях діяли політичні гуртки «Войовничий атеїст» [15].

Серйозну небезпеку для радянської влади, на думку вищого партійно-державного керівництва СРСР і України зокрема, становила участь дітей і молоді у релігійних організаціях. Факти співробітництва влади з церквою в роки війни, десталінізація суспільства у середині 1950-х рр. вселили у віруючих надію на послаблення жорстокого ідеологічного тиску. На той час ідея «спасіння власної душі» вже почала активно конкурувати з ідеєю колективізму, побудови комуністичного «світлого майбутнього». Однак, місцеві партійні керівники ретельно здійснювали контроль за учнівською молоддю щодо відвідування церкви та молитовних будинків. Перед керівництвом органів народної освіти, дирекцією шкіл було висунуто категоричну вимогу не допускати присутності молоді в релігійних установах та залучення до різних форм релігійної обрядовості [16].

Дослідження підтвердило, що успішне вирішення системи атеїстичного виховання дітей великою мірою залежало від піонерських дружин, комітетів комсомолу, усього комплексу навчально-виховних заходів. Вивчення змісту, форм і методів атеїстичного виховання дітей у вітчизняній школі зафіксувало суперечливі тенденції у розвитку комсомолу. У досліджуваній період він був найбільшою громадсько-політичною молодіжною організацією, намагався ініціювати та підтримувати активність молоді у різних сферах життя суспільства. Проте щільна опіка керівництва Компартії комсомолу, адміністративний тиск призвели до заідеологізованості форм і методів роботи з молоддю, зростання бюрократизму та формалізму у роботі комсомольських організацій. Комсомольські керівники втрачали вплив та авторитет у молодіжному середовищі. В умовах системної кризи радянського суспільства комсомол трансформувався у державну структуру, послабили його самодіяльні засади. Наприкінці існування СРСР влада вимушена була реагувати на громадянську активність молоді [16].

Однак, незважаючи на негативні моменти у діяльності комсомолу, не можна забувати, що він накопичив величезний досвід роботи з молоддю, застосовував різноманітні форми і методи діяльності, допомагав молодим людям соціально адаптуватися та реалізувати власну активність. У ті часи комсомол, як громадсько-політична організація, активно діяв у системі освіти, підтримував творчі ініціативи передових педагогів, брав участь у реформуванні загальноосвітньої середньої школи, позитивно впливав на навчально-виховний процес.

Після тривалого періоду атеїзації суспільства, за умов суспільної кризи та знецінення колишніх ідеалів значна частина населення країни переорієнтовується на духовно-моральні цінності. Однією з найбільш характерних ознак становлення незалежної української держави є повернення громадян до християнства. Не стала винятком й система народної освіти. При вивченні предметів гуманітарного циклу вчителі все частіше звертаються до біблійних текстів, незмінним залишається прагнення пізнати істину, зрозуміти закони життя. Лише у християнстві знаходимо чітко визначену мету і призначення освітніх систем [13].

У демократичному громадянському суспільстві гуманістична мораль, як форма суспільної свідомості, не може бути відірвана від цінностей християнської етики. Останнім часом держава надає великої уваги духовно-моральному вихованню підростаючого покоління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.07.2005 року № 437 «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства»). Це курси «Християнська етика в українській культурі», «Основи християнської етики», «Біблійна історія та християнська етика», «Етика духовності і моралі» та інші [7].

Технологія духовно-морального виховання дітей за всіма правилами нині має розроблену колективом науковців і практиків «Острозької академії» Концепцію викладання предметів духовно-морального спрямування, навчальну програму «Основи християнської етики. 1–11 класи», навчальний комплект для учнів (підручник, робочий зошит, хрестоматія для додаткового читання), методичні рекомендації для викладачів християнської етики тощо.

В Концепції висвітлено актуальність виховання молодого покоління на християнських моральних цінностях, охарактеризовано методологічні засади викладання курсу «Основи християнської етики», визначена мета й завдання викладання курсів духовно-морального спрямування, представлено зміст, форми і методи викладання курсів, управління та функції діяльності з упровадження навчально-виховних курсів духовно-морального спрямування, описано шляхи, умови та очікувані результати реалізації Концепції [7].

Таким чином, технологія духовно-морального виховання засобами християнської етики несе і втілює собою те найблагодніше, що має бути властиве в душі, серці, думках і вчинках кожної порядної

людини: «Метою і завданням навчального предмета з християнської етики, – визначав М. Стельмахович, – є формування особи школяра на засадах християнської моралі, плекання духовності, доброти, людяності, милосердя, чеснот і працьовитості, виховання духовно багатою особистості, яка усвідомлювала б свою відповідальність перед Україною і рідним народом».

Висновки. Узагальнення теоретико-методологічних підходів доводить, що майбутнє за системою «учень – технологія – учитель», за якої викладач перетворюється на педагога – методолога, технолога, а учень – на активного учасника навчально-виховного процесу. Сьогодення вимагає від педагога високого професіоналізму, володіння сучасними технологіями навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися і самовдосконалюватися. Для сучасної освіти характерний пошук нових педагогічних можливостей, пов'язаних насамперед з відмовою від традиційного навчання та виховання, ідеєю цілісності педагогічного процесу як системи, що спирається на теорії загальнолюдських цінностей, гуманізації, пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин.

У роботі сучасних загальноосвітніх шкіл, гімназій, коледжів, ліцеїв використовують різні варіанти організації навчально-виховного процесу. Учителі, керівники навчального закладу мають право розробляти власні педагогічні технології або використовувати вже відомі, які пройшли апробацію в інших закладах освіти.

Література:

1. Ващенко Г. Мораль християнська і комуністична / Г. Ващенко // Освіта. – № 53. – 1998. – С. 3.
2. Громадська думка про релігію і церкву в Україні (соціологічні дослідження Центру ім. О. Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 3 (51). – С. 30 – 40.
3. ДАТО Фонд. П. № 1. Оп. № 23. Спр. № 59. арк. 201.
4. ДАТО Фонд. № р. 3241. Оп. № 1. Спр. № 194. арк. 30.
5. ДАТО Фонд. № р. 3341. Оп. № 2. Спр. № 32. арк. 27.
6. ДАТО Фонд. П. № 1. Оп. № 25. Спр. № 128. арк. 42.
7. Жуковський В. М., Москальова Л. Ю. Теорія і методика викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх загальноосвітніх закладах. Навч. посіб. / В. М. Жуковський, Л. Ю. Москальова. – Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. – 364 с.
8. Кондратюк О. П. Педагогічне стимулювання в процесі формування поведінки учнів / О. П. Кондратюк // К. : Рад. шк., 1963. – 144 с.
9. Перспективні освітні технології наук.-метод. посібник. / За ред. Г. С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 560 с.
10. Резолюція II з їзду всеукраїнського православного педагогічного Товариства // Віра і культура. – № 33. – 2006. – С. 7 – 8.
11. Релігійна освіта і виховання в Україні // Віра і культура. – № 29. – 2005. – С. 8 – 10.
12. Релігійне навчання і виховання дітей і молоді в Україні: позиції громадян. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу «Релігійна освіта і виховання в Україні: проблеми і шляхи розв'язання» – К.: Український центр економічних і політичних досліджень, 2005. – 18 с.
13. Становлення і розвиток масового атеїзму в західних областях УРСР. – К., 1981. – 255 с.
14. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник // Навч. посіб. – К. «Академвидав», 2012. – 224 с.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України Фонд. № 1. Оп. № 24. Спр. № 2741. арк. 449.
16. Щербяк Ю. А. Діяльність ЛКСМУ в системі атеїстичного виховання населення в УРСР // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред.: М. Т. Мартинюк. – К.: Міленіум, 2007. – С. 128.